

SPECIFIKE GOVORJENE SLOVENŠČINE GLEDE NA FORMALNOST SPORAZUMEVALNEGA POLOŽAJA

Ana Zwitter Vitez

Fakulteta za humanistične študije, Koper
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'276'42

Spontani govornjeni diskurz predstavlja specifično področje analize zaradi sočasnega tvorjenja in načrtovanja ter različnih stopenj formalnosti okoliščin sporazumevanja. V raziskavi analiziramo tipične prvine formalnega in neformalnega diskurza v korpusu Gos. Rezultati kažejo upadanje standardne izgovarjave od javnega informativnega diskurza proti nejavnemu zasebnemu diskurzu, podobnost med javnim informativnim in nejavnim nezasebnim diskurzom na leksikalni ravni ter specifične vsakega od analiziranih diskurzov na besednovrstni ravni.

govornjeni diskurz, zvrstnost slovenščine, formalna komunikacija, neformalna komunikacija, korpusna analiza

Spontaneous spoken discourse represents a specific field of analysis due to its simultaneous production and planning, and due to the more or less formal communication situation. The characteristic elements in formal and informal types of discourse in a million-word corpus of spoken Slovene are analysed. The results show non-canonical pronunciation in personal discourse; similarities between public informational and formal discourse on the lexical level; and some specifics of each of the analysed discourses at the part-of-speech level.

spoken discourse, discourse genres, formal communication, informal communication, corpus analysis

1 Uvod

Govornjeni diskurz je Ferdinand de Saussure (1916) obravnaval kot »vsakokratno individualno realizacijo sistema«, ki jo je v zmedeni kopici¹ vseh dejavnikov komunikacije nemogoče analizirati. V zadnjih desetletjih pa so analize govornjene komunikacije postale izrednega pomena zaradi velike uporabne vrednosti za vse jezikovne uporabnike. Razvila so se področja avtomatskega razpoznavanja in sinteze govora, raziskovanje usvajanja maternega in tujih jezikov, retoričnih strategij in patologije govora.

Spontani govornjeni diskurz je v odnosu do pisnega specifičen, ker produkcija poteka praktično sočasno z načrtovanjem (Zwitter Vitez 2009). Toporišič (1991: 27) spontano govorno udejstvovanje imenuje »neposredno ubesedovalno govornjenje«, pri

¹ V izvirmiku: »amas confus«.

katerem »trpijo pojavi, kot so pretrganost, preskakovanje iz ene skladenjske oblike v drugo, delna nestrnjenost in slabša povezanost posameznih delov besedila, ponovitve, sploh negladkost«. Po drugi strani je spontani govorni diskurz vedno vpet v okoliščine vsakokratnega sporazumevalnega položaja, zato ga lahko preučujemo tudi na ravni zvrstnosti. Toporišič (prav tam: 11) glede na socialne zvrsti govori o specifikah zbornega, splošnega pogovornega jezika, pokrajinskih pogovornih jezikov in interesnih govoric.

Sodobni jezikovni viri, predvsem korpus govorne slovenščine Gos (Verdonik, Zwitter Vitez 2011), omogočajo empirični vpogled v dejanske specifike govorne slovenščine tako glede na prenosnik kot na formalnost sporazumevalnega položaja. Zato se zdi smiselno kontrastivno analizirati različne tipe diskurza v korpusu Gos (javni informativni, javni razvedrilni, nejavni nezasebni in nejavni zasebni diskurz). To bomo izvedli s pomočjo seznamov ključnih besed (Scott 1997), znotraj katerih bomo skušali odkriti izgovorne, besednovrstne in leksikalne značilnosti govorne slovenščine v formalnih in neformalnih okoliščinah. Rezultati lahko prispevajo k razpravi o besedilni zvrstnosti slovenščine.

2 Raziskovanje govorne slovenščine

Za slovenščino obstajajo številne raziskave, ki osvetlijo različne prvine spontanega govornega diskurza: M. Schlamberger Brezar (1998) na avtentičnih posnetkih analizira retorične principe v argumentaciji, M. Smolej (2006) analizira narativne skladenjske strukture v spontanah govornih besedilih, D. Verdonik analizira diskurzne označevalce in popravljanja v spontanem govoru, A. Zwitter Vitez (2009) preučí realizacijo komunikacijskih strategij v spontanem govoru, Huber (2013) analizira poudarek in pavzo v standardnem slovenskem govoru, Tivadar (2015) razmerje med domačimi in tujimi prvinami v govornem knjižnem jeziku 3. tisočletja.

Omenjene študije so izjemnega pomena za poznavanje produkcijskih razlik med govornimi in pisnimi besedili, ki povzročajo predvsem razlike v zgradbi govornih oziroma pisnih enot, saj brez dvoma drži, da so »med govorom in pisavo svetovi«² (Morel, Danon Boileau 1998: 7). Vendar je za analizo govora enako pomembno uzavestiti misel D. Tannen (1982: 14), da ravnamo zmotno, »kadar primerjamo besedila različnih žanrov, razlike med njimi pa pripišemo razliki med govornim in pisnim jezikom«.³ D. Verdonik in Kosem (2012) sta izvedla primerjavo različnih tipov diskurza glede na celoto zajetih besedil v korpusu Gos, ki je pokazala nekatere specifike posameznih tipov diskurza na besednovrstni ravni.

Na podlagi relevantnosti področja in izvedenih raziskav se zdi smiselno primerjati različne tipe govornega diskurza v korpusu Gos v primerjavi s pisnimi besedili korpusa Kres (Logar Berginc idr. 2012). Analiza omogoča identifikacijo prvin, ki jih

² V izvorniku: »De l'oral à l'écrit, il y a un monde.«

³ V izvorniku: »Another mistake is to analyze texts of different genres or types and assign the differences to spoken and written language.«

pogojuje govorni prenosnik, in struktur, ki izhajajo iz različnih okoliščin sporazumevalnega položaja.

3 Metodologija

Specifike spontanega govornega diskurza smo analizirali s primerjavo dveh korpusov slovenskega jezika:

1. korpus pisnih besedil Kres, ki zajema 100 milijonov pojavnic (Logar Berginc idr. 2012),
2. korpus govornega slovenščine Gos v obsegu milijon pojavnic (Verdonik, Zwitter Vitez 2011).

Za opazovanje specifik govornega diskurza v različnih sporazumevalnih okoliščinah smo korpus Gos razdelili v štiri podkorpuse:

1. javni informativno-izobraževalni diskurz, ki zajema medijske vsebine informativnega programa in komunikacijo v okviru različnih stopenj šolanja,
2. javni razvedrilni diskurz, kamor smo uvrstili medijske vsebine razvedrilnega programa,
3. nejavni nezasebni diskurz, ki vključuje različne formalne in polformalne pogovore v trgovinah, uradih in delovnih mestih, ter
4. nejavni zasebni diskurz družinskih in prijateljskih pogovorov.

Analiza je temeljila na identifikaciji tipičnih prvin različnih tipov diskurza v korpusu Gos na podlagi primerjave s korpusom pisnih besedil korpusa Kres (Tabela 1). Primerjavo smo izvedli z analizo seznamov 50 ključnih besed, ki so izrazito pogoste v vsakem od opazovanih tipov govornega diskurza in hkrati niso pogoste v primerjanem korpusu (korpusu Kres).

Tabela 1: Ključne besedne oblike korpusa Gos glede na korpus Kres

Javni informativni	Javni razvedrilni	Nejavni nezasebni	Zasebni
eee	eee	eee	eee
eem	eem	mhm	mhm
mhm	mhm	eem	eem
jz	jz	aha	sn
provzaprov	sn	jz	jz
mmm	aha	mmm	mmm
tukej	mmm	zej	aha
nekej	čav	sn	mism
zej	misim	misim	misim
aha	zej	mism	aja

Za pridobivanje podatkov iz korpusov smo uporabili orodje Sketch Engine⁴ (Kilgarriff idr. 2004), ki omogoča vpogled v konkordance in primerjavo različnih korpusov s pomočjo frekvenčnih in ključnih seznamov besednih oblik, lem in oblikoskladenjskih oznak. Kvantitativno in kvalitativno analizo smo izvedli na izgovorni, besednovrstni in leksikalni ravni. Besednovrstne oznake smo določili v skladu s *Priporočili za oblikoslovno označevanje JOS* (Erjavec idr. 2010). V primeru prekrivnih besednih oblik (npr. *niti*, ki je lahko samostalnik ali veznik) smo izbrali besedno vrsto, v kateri se oblika v korpusu največkrat pojavi.

4 Analiza

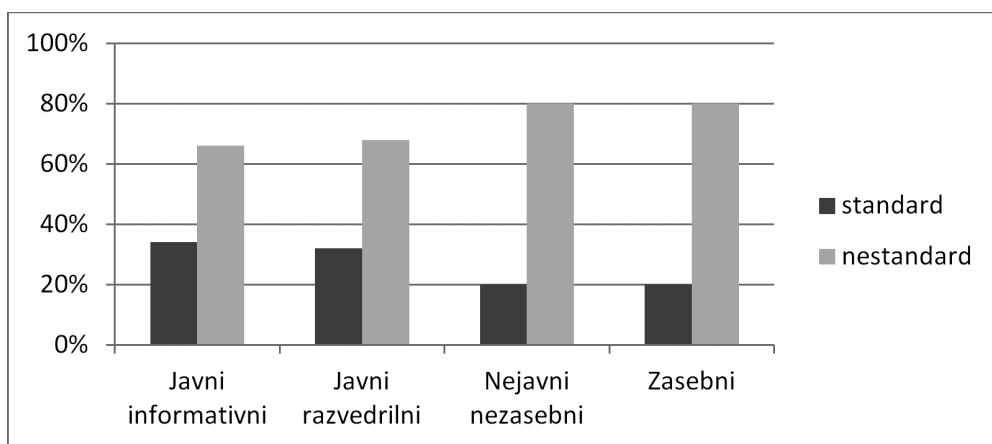
V nadaljevanju predstavljamo primerjavo različnih tipov diskurza v korpusu Gos na ravni izgovarjave, besednih vrst, besednih oblik in besedišča.

4.1 Specifike izgovarjave

Podobno kot v raziskavi govornih prvin v spletnih besedilih (Zwitter Vitez, Fišer 2015) smo specifike izgovarjave v različnih tipih diskurza korpusa Gos opazovali glede na priporočila izgovorjave v SSKJ (Graf 1).

Najočitnejši trend je padanje standardne izgovarjave oz. naraščanje nestandardne izgovarjave od javnega informativnega diskurza proti nejavnemu zasebnemu diskurzu. Pri tem je smiselno pojasniti, da smo med standardne oblike uvrstili tudi diskurzne označevalce sprotnega tvorjenja diskurza (*eee, een, mmm*).

Med nestandardnimi oblikami sta pri javnem informativnem diskurzu najpogosteje prisotni redukcija nenaglašnega samoglasnika (*izvolte*) in nevtralizacija (*sevede, zdej*). Tudi pri javnem razvedrilnem diskurzu je opaziti izjemno pogost pojav nevtralizacije (*takrət*) in nekaj dialektalnih različic (*tan, gje*). Pri nejavnem nezasebnem diskurzu opazimo primere posteriorizacije (*kuk*) in dialektalnih različic predvsem pri

Graf 1: Specifike izgovarjave v korpusu Gos

⁴ www.sketchengine.co.uk

neposrednem naslavljanju udeležencev (*boma, morš*). Pri zasebnem diskurzu prevladujejo posteriorizacija (*taku*) in diftongizirane dialektalne različice (*guor, puol, vejš*).

4.2 Besednovrstne oznake

Z besednovrstno analizo smo želeli zaznati specifikke govornega diskurza v primerjavi s pisnim in na podlagi empiričnih podatkov opisati razlike med posameznimi tipi govornega diskurza (Graf 2).

Že v raziskavi Zwitter Vitez, Fišer 2015 je bilo ugotovljeno, da je za korpus Gos značilno nekoliko povečano število glagolov, veznikov in zaimkov ter izrazito povečano število prislovov, členkov in medmetov. Večje število glagolov lahko pripišemo sprotnemu tvorjenju in načrtovanju govornega diskurza, pri katerem igrajo močno vlogo diskurzni označevalci (1):

(1)

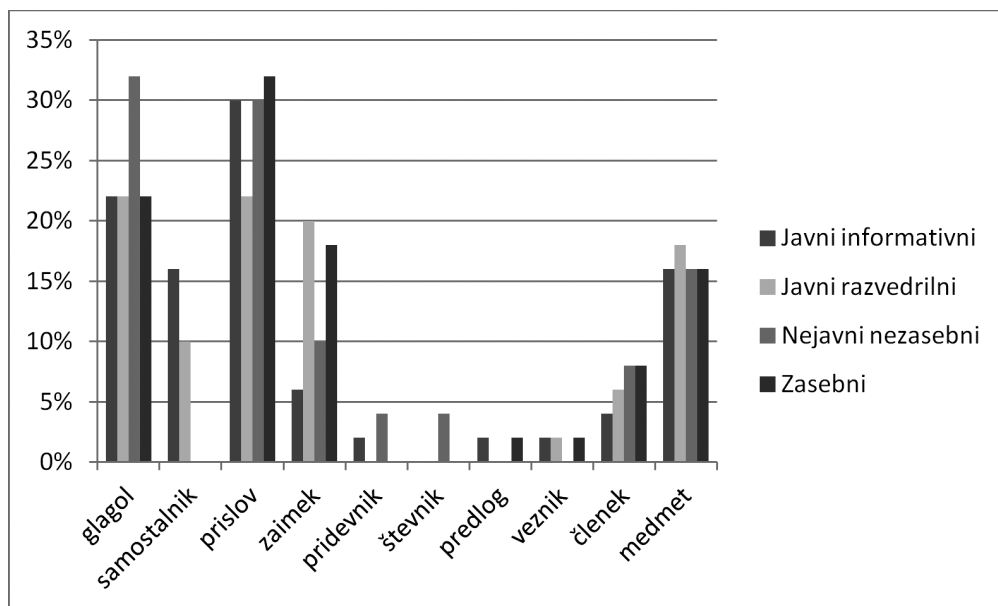
// zakaj kako **a veš mislim** eee poznaš eee [ime] od prej? //

V govornih besedilih izstopa tudi pogosta raba veznikov, ki je povezana s pojavom ponavljanja zaradi sprotnega procesa tvorjenja govornih besedil (2):

(2)

zarad tega **ker** smo **ker** eee **ker** živimo oziroma **ker** so takrat že živeli v času ko so informacije dejansko z lahkoto krožle

Specifiko javnega informativno-izobraževalnega diskurza predstavlja predvsem večje število samostalnikov, povezanih s specifično obnavljano tematiko (*Hamis, Mercator*). Poleg tega opazimo nekatere veznike (*čeprov*) in prislove (*tukej, zdej*), ki v

Graf 2: Tipične besednovrstne oznake v korpusu Gos

drugih tipih diskurza niso prisotni, kar je verjetno posledica argumentacije in stopnje artikuliranosti izrekanja v javnem informativnem diskurzu.

Pri javnem razvedrilnem diskurzu so izrazito pogosti medmeti (*ooo, aha, aaa*) in nedoločni zaimki (*dej kšno vprašanje*), ki izražajo interakcijo z drugimi udeleženci.

Nejavni nezasebni diskurz izstopa po močni zastopanosti glagolov s konativno funkcijo (*lej, čaki, morva*) (Jakobson 1966). Morda gre za posledico okoliščin, v katerih tvorec besedila prepričuje naslovnika, naj nekaj naredi (prodaja na domu, konzultacije, delovni sestanki).

Osebni (*jaz*) in kazalni zaimki (*ta, tisti*) v zasebnem diskurzu izražajo deiktičnost, saj so okoliščine sporazumevanja neločljivo povezane s procesom tvorjenja spontanih izrekov.

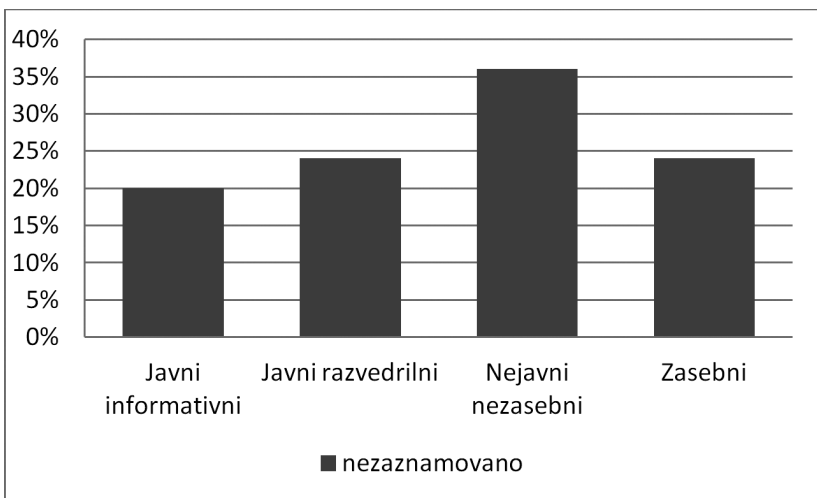
4.3 Leksikalne specifikke

Na leksikalni ravni smo najprej želeli ugotoviti, ali določena ključna beseda na kakršenkoli način nakazuje govorni prenosnik (*kako bi rekel*) oz. neformalne okoliščine sporočanja (*čao*).

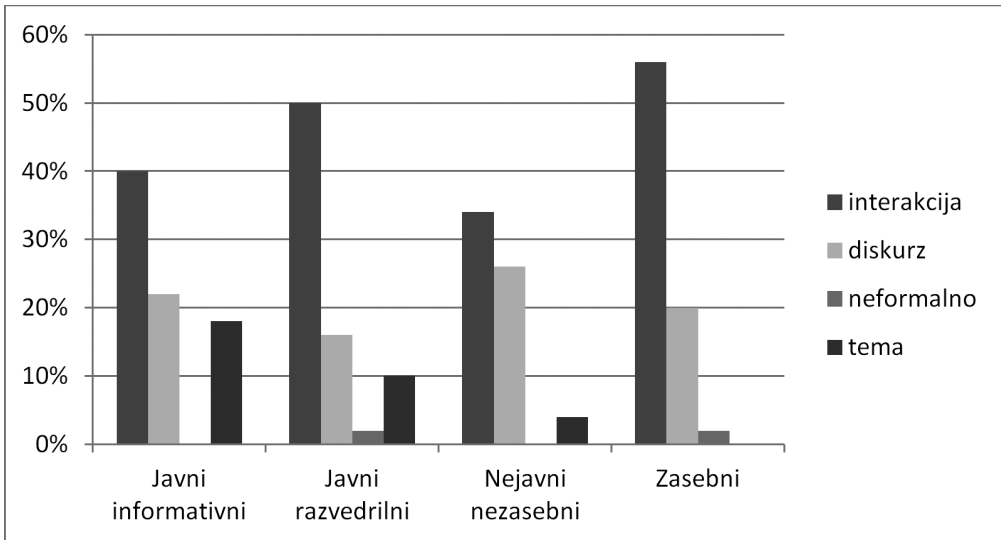
Rezultati (Graf 3) kažejo, da nejavni nezasebni diskurz vsebuje največ besedišča, ki ga ne zaznamujeta ne prenosnik ne sporazumevalne okoliščine (*kakšen, malo, tudi*).

Ostale ključne besede smo skušali razvrstiti v različne kategorije, ki bi lahko predstavljale indikator govornega prenosnika ali specifičnega tipa govornega diskurza (Graf 4): interakcija s sogovorci, sprotno tvorjenje diskurza, neformalno izrazje, in izrazje, tipično za določeno tematiko. Če je bilo določeno ključno besedo možno razvrstiti v več kategorij, smo ji pripisali tisto kategorijo, v kateri se največkrat pojavlja.

Pri leksikalni analizi nismo zaznali enotnega trenda, vendar ima vsak od tipov diskurza svoje specifikke.

Graf 3: Nezaznamovano izrazje v korpusu Gos

Graf 4: Tipično izrazje v korpusu Gos

Javni informativni diskurz zaznamuje manjše število izrazov interakcije in večje število elementov sprotnega tvorjenja diskurza (*eee, eem, een*). To je presenetljiv podatek, saj bi intuitivno elemente sprotnega tvorjenja diskurza opisali kot tipične za zasebni diskurz. Vendar verjetno okoliščine javnega nastopanja govorce prisilijo, da dalj časa formulirajo določen izrek.

V izobraževalnem diskurzu je opaziti več izrazov, povezanih s tematiko diskurza (*Pegam, polmer*).

Javni razvedrilni diskurz je izrazito zaznamovan z elementi interakcije (*aha, čak, okej*), saj se udeleženci pogosto borijo za prevzem besede.

Nejavni nezasebni diskurz podobno kot javni informativni diskurz vsebuje veliko sredstev za elaboracijo argumentacije, kar je posebej očitno pri govornikih, ki so manj veščji formalne komunikacije (*eee se pravi eem jaz bi mmm svetoval res mogoče da*). V zasebnem diskurzu podobno kot v javnem razvedrilnem diskurzu izrazito prevladujejo elementi interakcije s sogovorniki (*lej, a veš, zdej*).

5 Ključna spoznanja

Na podlagi analize na izgovorni, besednovrstni in leksikalni ravni izluščimo spoznanja, ki jih lahko ponazorimo v naslednji tabeli:

Tabela 2: Specifike različnih tipov diskurza na izgovorni, besednovrstni in leksikalni ravni

	Javni informativno-izobraževalni	Javni razvedrilni	Nejavni nezasebni	Nejavni zasebni
Izgovarjava	standardno (<i>aha</i>)	standardno (<i>aja</i>)	nestandardno (<i>boma</i>)	nestandardno (<i>gje</i>)
Besedne vrste	samostalnik (<i>polmer</i>)	nedoločni zaimek (<i>kakšen</i>)	konativni glagoli (<i>morva</i>)	osebni zaimek (<i>jaz</i>)
Besedišče	sredstva tvorjenja diskurza (<i>mmm</i>)	elementi interakcije (<i>čak</i>)	sredstva tvorjenja diskurza (<i>eem</i>)	elementi interakcije (<i>lej</i>)

Rezultati kažejo upadanje standardne izgovarjave od javnega informativnega diskurza proti nejavnemu zasebnemu diskurzu.

Na besednovrstni ravni je v vseh tipih diskurza prisotno večje število medmetov, zaimkov, prislovov in glagolov, obenem pa vsak tip diskurza ohranja svoje specifike. Javni informativni diskurz vsebuje več tematskih samostalnikov, kar bi lahko razložili s prezentativnim značajem diskurza, ki je usmerjen v specifično tematiko. Razvedrilni diskurz izstopa po večjem številu zaimkov naslavljanja, s katerimi govoreči pritegne pozornost drugih udeležencev in občinstva. Nejavni nezasebni diskurz vsebuje več glagolov s konativno funkcijo, s katero želi govoreči pri naslovniku nekaj doseči, saj gre v večini primerov za prepričevalni diskurz (akviziterska prodaja, zavarovalništvo, delovni sestanki). V zasebnem diskurzu pa je opaziti pogosto pojavljanje osebnih in kazalnih zaimkov v deiktični vlogi, saj je spontana govorna izmenjava v neformalnih okoliščinah izrazito pogojena z udeleženci in okoliščinami izrekanja (Kerbrat Orrecchioni 1999).

Na leksikalni ravni opazimo zanimive podobnosti med javnim informativnim in nejavnim nezasebnim diskurzom, kjer je prisotnih več elementov sprotnega izrekanja, kar je verjetno posledica ambicij govorcev po bolj artikuliranem izrekanju. Po drugi strani sta si podobna javni razvedrilni in nejavni zasebni diskurz, ki vsebujeta večje število elementov interakcije. Z njimi udeleženci utrjujejo svojo identiteto, gradijo samopodobo in razkrivajo svoj odnos do zunajjezikovne realnosti.

6 Zaključek

V prispevku smo želeli analizirati specifike spontanega govornega diskurza in razlike znotraj posameznih tipov govornega diskurza. Izvedli smo korpusno analizo ključnih besednih oblik, znotraj katere smo opazovali javni informativno-izobraže-

valni in razvedrilni diskurz ter nejavni zasebni in nezasebni diskurz. Analizo smo izvedli na izgovorni, besednovrstni in leksikalni ravni.

Rezultati so po eni strani pokazali tipične prvine, značilne za spontani govorjeni diskurz (npr. pogosta raba členkov, zaimkov in medmetov). Po drugi strani pa rezultati nakazujejo značilnosti vsakega od analiziranih diskurzov: upadanje standardne izgovarjave od javnega informativnega diskurza proti nejavnemu zasebnemu diskurzu, podobnost med javnim informativnim in nejavnim nezasebnim diskurzom na leksikalni ravni in specifikke vsakega od analiziranih diskurzov na besednovrstni ravni.

Rezultati raziskave predstavljajo empirično dopolnitev teorije zvrstnosti (Toporišič 1991). Poznavanje in obvladovanje jezikovnih zvrsti je relevantno za razvoj metod poučevanja javnega nastopanja, retoričnih strategij in strategij prepričevanja ter za senzibilizacijo nematernih govorcev slovenščine glede na prenosnik in okoliščine sporazumevanja. V nadaljnjih raziskavah bi bilo smiselno preučiti specifikke posameznih govorjenih žanrov tudi na skladenjski ravni.

Literatura

- ERJAVEC, Tomaž, KREK, Simon, ARHAR, Špela, FIŠER, Darja, LEDINEK, Nina, SAKSIDA, Amanda, SIVEC, Breda, TREBAR, Blaž, 2010: *Priporočila za oblikoslovno označevanje JOS*. <http://nl.ijs.si>
- HUBER, Damjan, 2013: *Poudarek in pavza v standardnem slovenskem govoru. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- JAKOBSON, Roman, 1976: *Six leçons sur le son et le sens*. Pariz: Minuit.
- KERBRAT ORECCHIONI, Catherine, 1999: *L'énonciation*. Pariz: Armand Colin.
- MOREL, Mary Annick, 1998: *Grammaire de l'intonation*. Pariz: Ophrys.
- de SAUSSURE, Ferdinand, 1972: *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- SCOTT, Mike, 1997: Pc Analysis of Key words – and Key Key words. *System* 25/1. 1–13.
- SMOLEJ, Mojca, 2006: *Vpliv besedilne vrste na uresničitev skladenjskih struktur (primer narativnih besedil v vsakdanjem spontanem govoru)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- SSKJ = Slovar slovenskega knjižnega jezika. www.fran.si
- TANNEN, Deborah, 1982: *Spoken and written language: exploring orality and literacy*. Norwood: Ablex.
- TIVADAR, Hotimir, 2015: Razmerje med domačim in tujim v govorjenem knjižnem jeziku 3. tisočletja. Marko Jesenšek (ur.): *Leopold Volkmer: prvi posvetni pesnik na slovenskem Štajerskem*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 139–149.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- VERDONIK, Darinka, 2008: Označevanje vrste diskurznihih označevalcev. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros (ur.): *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut »Jožef Stefan«. 25–28.
- VERDONIK, Darinka, KOSEM, Iztok, 2012: Key word analysis of discourses in Slovene speech: differences and similarities. *Linguistica* 52/1. 309–321.
- VERDONIK, Darinka, ZWITTER VITEZ, Ana, 2011: *Slovenski govorni korpus Gos*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- ZWITTER VITEZ, Ana, 2009: O spontanem govoru. Primož Vitez (ur.): *Spisi o govoru*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 241–254.
- ZWITTER VITEZ, Ana, FIŠER, Darja, 2015: Novi mediji in govorjena slovenščina: zaznavanje, kodifikacija, analiza. Mojca Smolej (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis. Obdobja 34*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 881–890.